

NÁBOŽENSTVÍ V RODÍCÍ SE PLURALITNÍ SPOLEČNOSTI

Náboženská situace v 90. letech 20.
století

Struktura přednášky

- Velké očekávání
- Výsledky sčítání lidu z roku 1991 a jejich interpretace
- Institucionalizovaná religiozita v 90. letech

VELKÉ OČEKÁVÁNÍ

1989 - 1993

Velké očekávání

- Za největší prohřešky „starého režimu“ byly jednoznačně pokládány **morální devastace a pokřivení mezilidských vztahů**
- Náboženství a jeho nositelé, za které byly stále považovány především tradiční náboženské skupiny, bylo v tomto kontextu považováno za **důležitého pomocníka při mravní obnově**

Velké očekávání

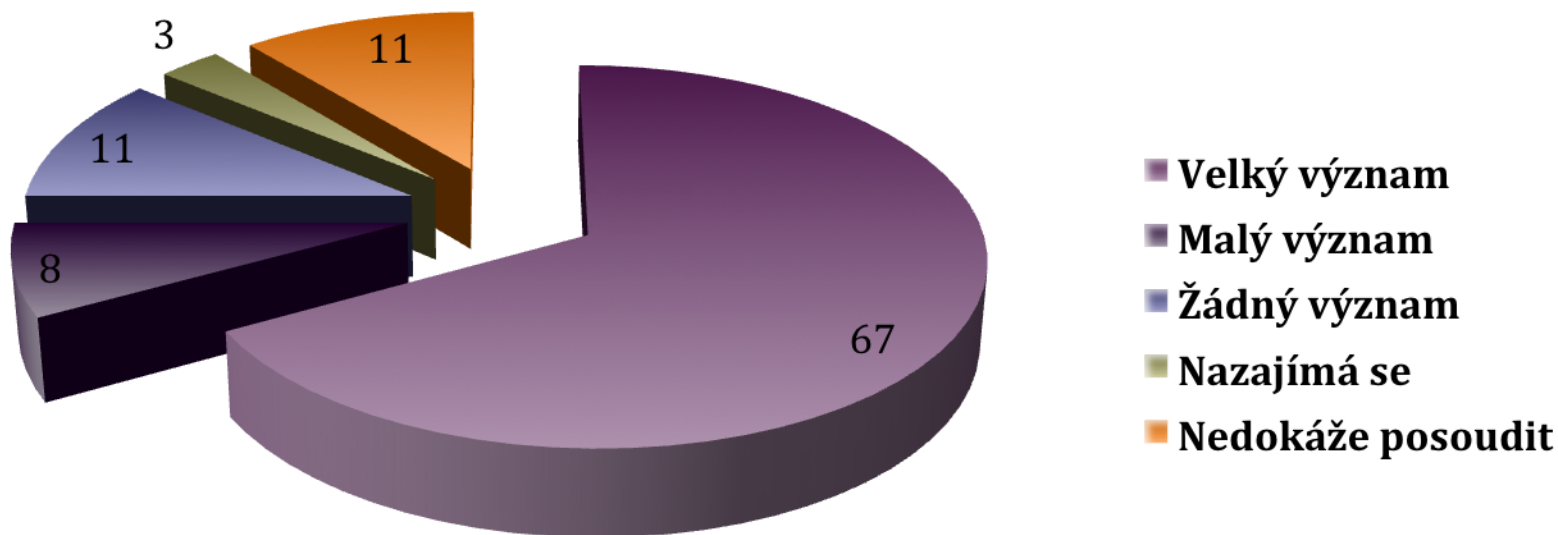
- Významnou pozici a prestiž si náboženství a náboženské instituce **zachovávaly i zejména v prvních letech** existence demokratického státu. To se týkalo především katolické církve, kterou mnozí chápali jako jednoho z vítězů boje proti komunismu.
- O vzrůstající prestiži a významu katolické církve na počátku 90. let svědčí i hodnocení návštěvy papeže Jana Pavla II. v roce 1990, která se po prvních svobodných volbách stala nejvýznamnější vnitropolitickou událostí.

Velké očekávání

Názor obyvatel na význam návštěvy papeže pro českou společnost v roce 1990 (v %)

Velké očekávání

- O pozitivním obrazu církví a náboženských společností na počátku 90. let svědčí i to, že v této době byla důvěra církví na jedné z nejvyšších úrovní, které kdy byly naměřeny v rámci relevantních sociologických šetření
- V roce 1990 **důvěřovalo církvím 51 %** občanů, nedůvěru vůči nim chovalo 27 % a 22 % se nedokázalo vyjádřit. V následujících letech však důvěra v církve začala znovu klesat, **po roce 1993** vzrostla nedůvěra vůči nim nad 50 % a nad touto hranicí již v podstatě zůstala až do konce 90. let

Velké očekávání

- O narůstajícím významu náboženství v prvních letech po listopadu 1989 svědčí i údaje z výzkumů veřejného mínění, které byly v této době prováděny Institutem pro výzkum veřejného mínění a které se vztahovaly k otázce týkající se víry v Boha.
- V prvních letech po roce 1989 došlo k poměrně významným posunům ve všech kategoriích odpovědí. **Poměrně zřetelně posílily skupiny obyvatel, které věřily v Boha nebo jeho existenci připouštěly.** A naopak klesal počet těch, kteří existenci Boha striktně odmítali

Velké očekávání

*Vývoj počtu věřících v Boha podle
IVVM (v %)*

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
věří v Boha	16	22	25	24	20	24	21
připouští jeho existenci	24	26	32	37	30	31	31
nevěří v Boha	60	52	43	39	50	45	48

Velké očekávání

Charakter a míra náboženského založení v letech 1991, 1997 a 1999 (v %)

	BIBL 1991	AUFBR 1997	ISRE 1999
Jsem nábožensky založený a žiji podle církevního učení	13,0	9,6	10,3
Jsem nábožensky založený svým vlastním způsobem	25,4	33,5	28,5
Nemohu říci, zda jsem, či nejsem nábožensky založený	19,7	8,7	23,6
Nejsem nábožensky založený, o tyto věci se nezajímám	26,9	35,1	27,9
Nejsem nábožensky založený a náboženství neuznávám	12,8	13,1	6,3

**+ VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ LIDU Z
ROKU 1991**

Sčítání lidu z roku 1991

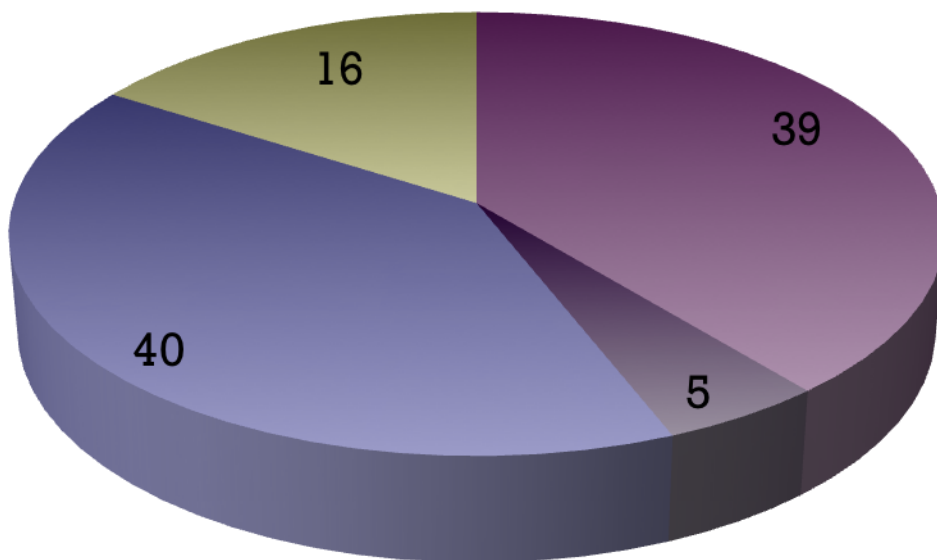
- Sčítání lidu z roku 1991 bylo po více než čtyřiceti letech prvním relevantním šetřením, jehož údaje mohou být považovány za směrodatné při rekonstrukci religiozity české populace.
- I přesto je však třeba k nim **přístupovat s jistou obezřetností**. Odráží specifickou situaci začátku 90. let

Sčítání lidu z roku 1991

**Rozdělení obyvatel podle vyznání na základě výsledků ze
Sčítání v roce 1991 (v %)**

- Katolíci
- Ostatní vyznání
- Bez vyznání
- Nezjištěno

Sčítání lidu z roku 1991

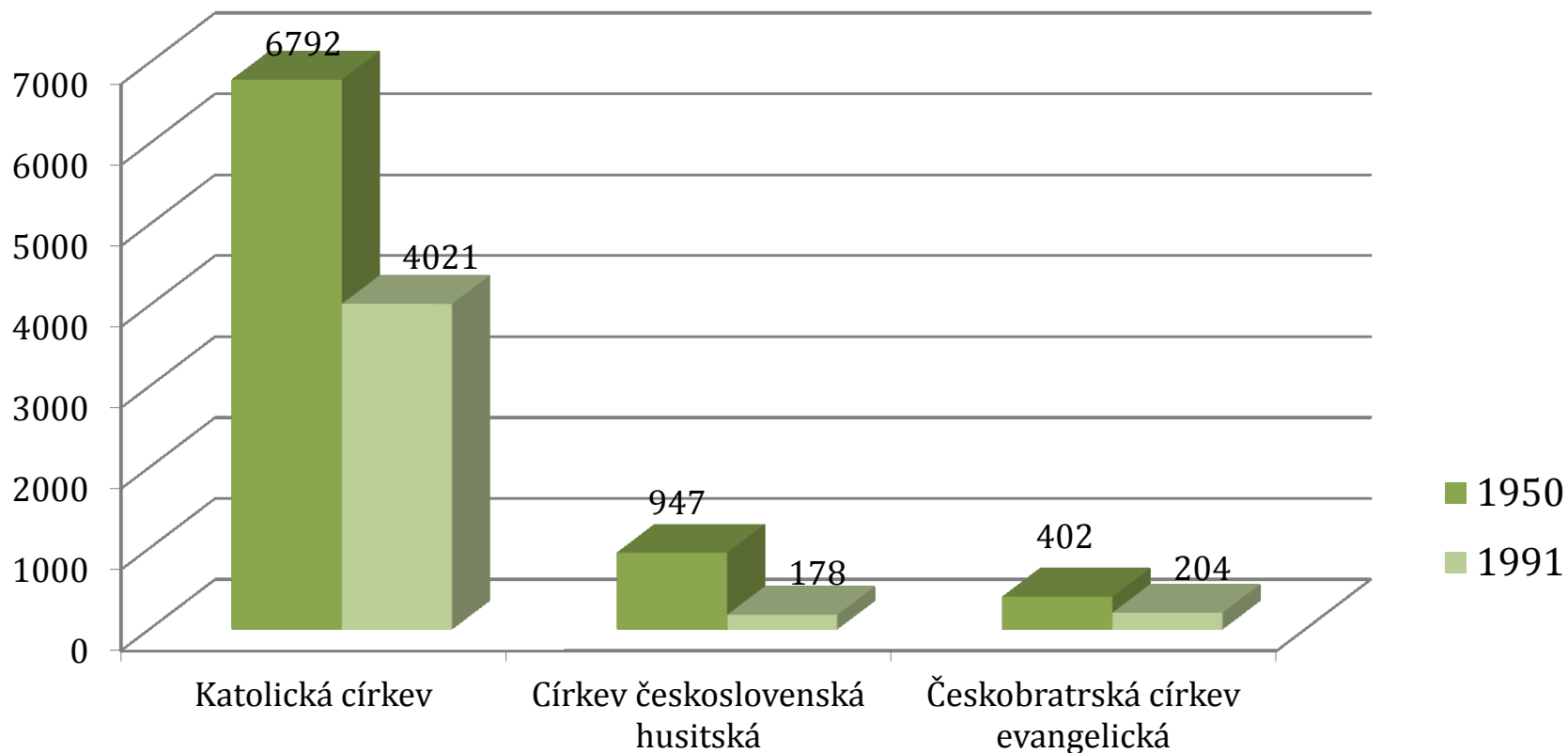
- Počty lidí hlásících se ke katolické církvi se ale velmi **výrazně regionálně lišily.**
- Na Moravě bylo katolíků **podstatně více**, celých 50,8 % obyvatel, což v celkovém množství představuje 50,7 % ze všech katolíků v České republice.
- V Čechách byl podíl římských katolíků na obyvatelstvu mnohem nižší, jen 31,5 %. Zároveň v Čechách byl podíl katolíků z těch, kteří se hlásí k nějakému náboženskému vyznání 86,6 %, zatímco na Moravě to bylo 91,3 %.

Sčítání lidu z roku 1991

Srovnání počtu věřících v letech 1950 a 1991 (v %)

Sčítání lidu z roku 1991

- **Mnohem větší pokles členů zaznamenaly nekatolické denominace**, které dohromady tvořily pouze 5 % populace. Nejvýraznější pokles oproti roku 1950 vykázaly především dvě největší - Církev československá (ve sčítání z roku 1991 již jako Československá církev husitská) a Českobratrská církev evangelická.
- V případě Československé církve husitské šlo o pokles o zhruba 4/5 členů (z téměř milionu v roce 1950 na 178 tisíc v roce 1991) a u Českobratrské církve evangelické šlo o pokles o téměř 1/2.

Sčítání lidu z roku 1991

- Ostatní nekatolické denominace **tvořily pouze malý zlomek** populace. Více než 10 tisíc členů měly pouze tři z nich – Slezská evangelická církev augšpurského vyznání (33 130 členů), Pravoslavná církev (19 354) a Náboženská společnost Svědkové Jehovovi (14 575)
- U ostatních skupin, k nimž se respondenti mohli přihlásit, se počty pohybovaly od necelých čtyř set členů (Náboženská společnost českých Unitářů) až po téměř osm tisíc (Církev adventistů sedmého dne)
- 21 tisíc obyvatel uvedlo nějakou jinou náboženskou skupinu či náboženský systém.

Sčítání lidu z roku 1991

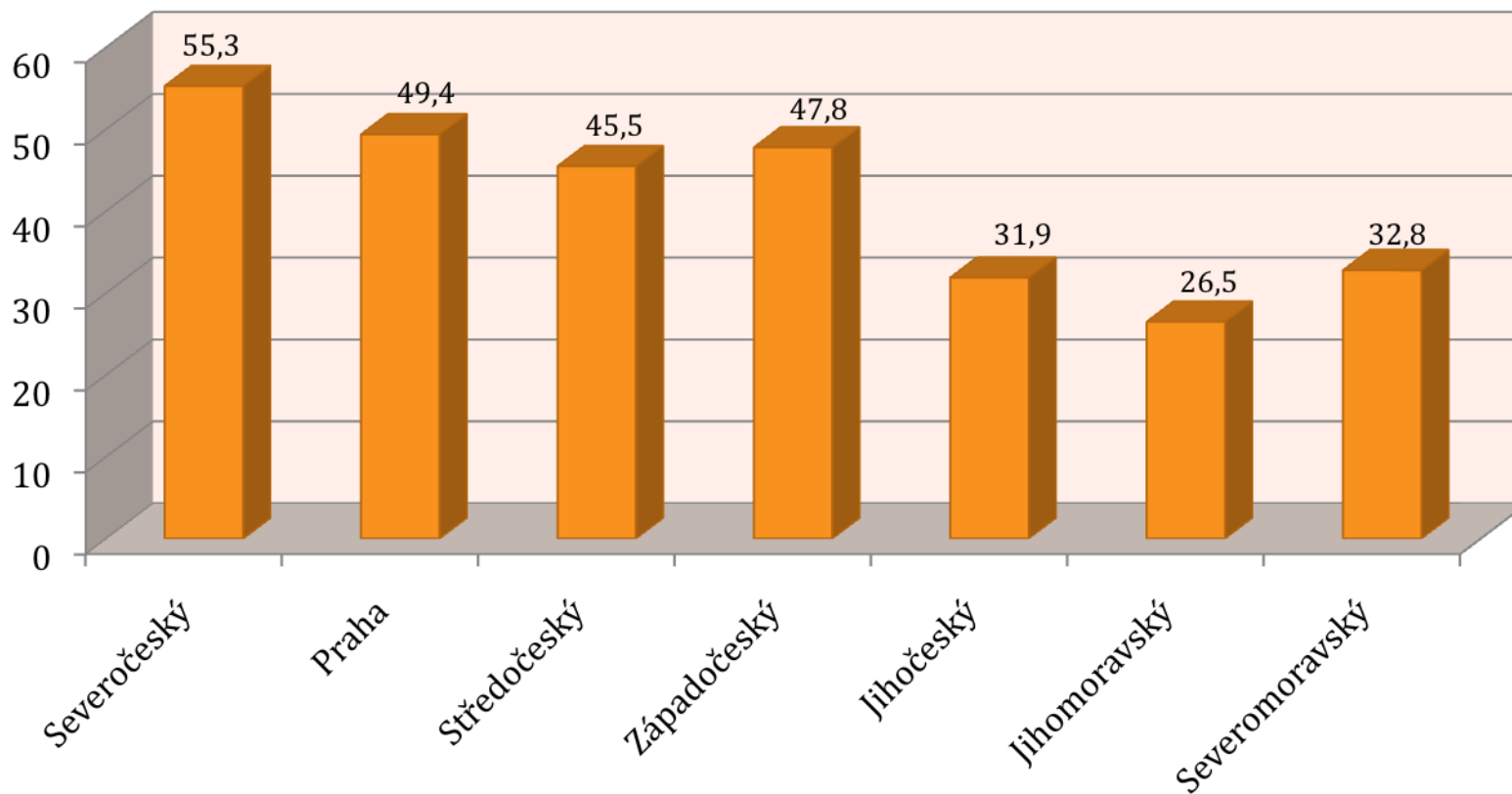
- Velmi zajímavé byly také údaje týkající se regionálních rozdílů v počtu lidí považujících se za lidi „bez vyznání“, které **potvrdily trendy zaznamenané již v předchozích sčítáních z let 1921, 1930 a 1950.**
- Dále **se prohloubil rozdíl mezi západní (Čechy) a východní (Morava) částí republiky.** Zatímco na Moravě se k nějakému náboženskému vyznání přihlásilo přes 55 % obyvatel, což znamenalo celkem 2,2 miliony lidí, v Čechách (včetně Prahy) to bylo pouze 36,4 %, tj. asi 2,3 miliony. Naopak možnost „bez vyznání“ si v Čechách zvolilo 46,3 % lidí (něco přes 2,9 milionu), zatímco na Moravě to bylo jenom 30 % populace (asi 1,2 milionu).

Sčítání lidu z roku 1991

Podíl obyvatel "bez vyznání" v jednotlivých krajích (v %)

+ Sčítání lidu z roku 1991

Podíl věřících podle věkových
kohort (v %)

Věk	podíl na celkovém počtu obyvatel příslušné věkové skupiny
0 - 14	25,6 %
15 - 29	32,6 %
30 - 39	49,1 %
40 - 49	67,9 %
50 - 69	74,0 %
70 a více	43,9 %

Sčítání lidu z roku 1991

- Další šetření ukázala, že výsledky z censu z roku 1991 je **třeba číst v celkovém kontextu a že je nutné je dávat do širších časových, sociálních a kulturních souvislostí**. Vedle formálního přihlášení se k nějaké náboženské tradici se dotazovala na další rozměry religiozity.
- Pro nás nejdůležitějším se ukazují charakter a pozice tzv. institucionální religiozity a narůstající náboženská pluralita spojená s posilováním role alternativní a vysoce privatizované religiozity.

**+ INSTITUCIONALIZOVANÁ
RELIGIOZITA**

Institucionalizovaná religiozita

- Většina autorů, kteří se věnují roli náboženství v evropských společnostech na konci 20. století, doporučují rozlišovat mezi dvěma základními dimenzemi současné religiozity – **tradiční religiozitu** svázanou s náboženskými institucemi typu církve a **alternativní religiozitu**, která se odehrává mimo tradiční náboženské struktury a má často charakter privatizované, individualizované a synkretické zbožnosti

Institucionalizovaná religiozita

- Němečtí sociologové (např. Detlef Pollack) navrhuji v této souvislosti dále rozlišovat mezi **tradiční-institucionalizovanou** religiozitou a **tradiční-privatizovanou** religiozitou
- **klíčovými indikátory tradiční-institucionalizované religiozity** jsou:
 - ✓ členství v náboženské skupině (církví)
 - ✓ účast na bohoslužbách
 - ✓ důvěra v náboženské instituce
 - ✓ aktivní účast na životě náboženské skupiny

Institucionalizovaná religioziota

výzkum:	BIBL 1991	EH 1991	ISNI 1995	AUFBR 1997	ISRE 1999
římskokatolické	42,2	33,9	41,9	23,0	46,7
ostatní vyznání	8,8 ^[1]	5,3 ^[2]	5,6 ^[3]	3,7 ^[4]	8,6 ^[5]
bez vyznání	49,0	60,8	52,5	73,4	44,7

^[1] Ve výzkumu „BIBL 91“ to bylo vyznání starokatolické, řeckokatolické, pravoslavné, česko-slovensko-husitské, českobratrské evangelické, slezské evangelické, slovenské evangelické, evangelické metodistické, bratrské jednoty baptistů, církve bratrské, jednoty bratrské, adventistů 7.dne, křesťanského sboru v ČR, svědků Jehovových, mormonské.

^[2] Ve výzkumu „EH 91“ to byla tato vyznání: řeckokatolické, reformované křesťanské, evangelické, českobratrské evangelické, československé husitské, ostatní křesťanské a ostatní mimo křesťanské.

^[3] Ve výzkumu „ISNI 95“ to byla tato vyznání: židovské, českobratrské, československé církve husitské, adventistů 7. dne, apoštolské, buddhistické, žádné z uvedených křesťanských, jiné nekřesťanské.

^[4] Ve výzkumu „AUFBR 97“ to byla tato vyznání: pravoslavné, evangelické, luterské, českobratrské evangelické, baptistické, československé husitské, svědků Jehovových, evangelické metodistické, jiné.

^[5] Ve výzkumu „ISRE 99“ to bylo vyznání: českobratrské evangelické, československé husitské, ostatní křesťanské, ostatní nekřesťanské.

Institucionalizovaná religioziota

- Zatímco v ostatních výzkumech byla otázka formulována na vyznání, kterému se respondent hlásí, v případě výzkumu „AUFBR 1997“ se jeho autoři ptali na **příslušnost k církvi**
- V odpovědích na tuto otázku ve výzkumu „AUFBR 1997“ se s velkou pravděpodobností projevuje skutečnost, že **církev je vnímána respondenty jinak než vyznání**
- Církev, jako entita ztělesňující náboženskou instituci *par excellence*, má pro ně odlišné konotace než samotné náboženské vyznání. Přihlásit se k určité církvi je pro výraznou část respondentů **závažnější krok než přihlásit se k náboženskému vyznání**

Institucionalizovaná religioziota

Přináležitost k náboženskému vyznání podle pohlaví (v %)

Vyznání	BIBL 1991			EH 1991			ISNI 1995			ISRE 1999		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
římskokatolické	42,2	36,5	47,4	33,9	28,6	38,8	41,9	37,9	46,2	46,7	39,9	53,1
ostatní vyznání	8,8	8,1	9,5	5,3	4,1	6,3	5,6	4,2	7,2	8,6	9,5	7,7
bez vyznání	49,0	55,4	43,0	60,8	67,3	54,9	52,5	58,0	46,6	44,7	50,6	39,2
Celkem	100,0	48,2	51,8	100,0	47,9	52,1	100,0	52,3	47,7	100,0	47,8	52,2

Institucionalizovaná religiozita

- Všechny výzkumy potvrdily **výraznější zastoupení žen** ve skupinách respondentů, kteří se otevřeně přihlásili k nějakému náboženskému vyznání
- Konkrétně u římskokatolického vyznání v průměru o 10% častěji, v roce 1999 dokonce o 13% častěji než muži
- Naopak muži ve všech sledovaných letech výrazně častěji odpovídají, že jsou „bez vyznání“ (a to v průměru o 12 % častěji než ženy)

Institucionalizovaná religiozita

- Na základě uvedených skutečností je možné říci, že v průběhu devadesátých let docházelo k poměrně **významným proměnám postojů** české společnosti týkajících se deklarace vlastního vyznání
- Poměrně výrazným faktorem přitom byla **narůstající distance od náboženských institucí**, která se projevovala tím, že při jiném položení otázky (*za člena jaké církve se považujete?*) poklesla míra identifikace se s konkrétním vyznáním
- V souvislosti s tím je možné říci, že pro jistou část Čechů má náboženské vyznání neinstitutionální charakter. Mezi další faktory, které ovlivňovaly charakter a intenzitu náboženského vyznání patřil věk a pohlaví

Institucionalizovaná religiozita

- V tradičním pojetí byl křest jedním z nejvýznamnějších rituálů, který jako tzv. *rites de passages* uváděl jedince do společnosti a dával mu pevnou náboženskou identitu spojenou s určitým systémem hodnot, představ a způsobů chování. Tento rozměr křtu je dnes **jednoznačně marginalizován**
- Křest je pro většinu Čechů jen jednou z mnoha nálepek, které má dnes k dispozici a které používá k tomu, aby potvrdil či změnil svůj sociální status. V kontextu 90. let se k tomu ještě přidala jakási „módnost“ a „společenská aktuálnost“ související s probíhající transformací společnosti

Institucionalizovaná religiozita

- Zajímavé v této souvislosti je i to, že přímo úměrně s boomem křtů dětí v devadesátých letech klesal zájem o sekularizovaný „rituál“ tzv. vítání občánků, který byl v podstatě oprávněně chápán jako „komunistický“ konkurent křtu.
- Na začátku nového desetiletí, kdy již česká společnost přestává být společností transformující se, dochází k opětovnému nárůstu zájmu o tento obřad, který je doprovázen poklesem křtů

Institucionalizovaná religioziota

Počet pokřtěných a jejich aktuální členství v církvi (v %)

vztah ke křtu	aktuální vztah k církvi		celkem
pokřtění	hlásí se k nějaké církvi	26,6	66,2
	bez vztahu k nějaké církvi	36,8	
	sám z církve vystoupil či jiná odpověď	2,8	
nepokřtění			33,8

Institucionalizovaná religiozita

- Další z oblastí, pomocí které můžeme sledovat pozici a vnímání institucionální podoby náboženství, je návštěvnost bohoslužeb
- Přestože podle censu z roku 1991 i většiny výzkumů z 90. let o sobě více než 40 % populace tvrdilo, že se považuje za věřící, **nepřesahovala** v 90. let pravidelná účast na bohoslužbách alespoň jednou za měsíc ve sledovaných výzkumech hranici 15 % všech dotázaných

Institucionalizovaná religioziota

Návštěvy bohoslužeb (EH 1991, BIBL 1991, ISNI 1995, AUFBR 1997, ISRE 1999), v %

	EH 1991	BIBL 1991	ISNI 1995	AUFBR 1997	ISRE 1999
alespoň jednou týdně	9,0	8,8	5,7	8,9	7,2
jednou a vícekrát za měsíc	3,6	5,5	4,3	4,7	7,6
jednou a vícekrát za rok	22,9	31,7	10,4	12,0	26,0
Méně často	11,2	11,9	22,3	16,7	10,9
Nikdy	53,3	42,1	57,3	57,7	48,3

Institucionalizovaná religiozita

- Návštěvnost bohoslužeb ovlivňovala kromě věku (pravidelně bohoslužby navštěvovali spíše starší respondenti) a vzdělání (typická byla spíše pro lidi s nižším vzděláním) také velikost obce, v níž lidé žijí. V obcích do 5 tisíc obyvatel se bohoslužeb několikrát za měsíc účastnilo nejméně 15 % respondentů
- Relativně vysoká byla účast i v obcích do 10 tisíc obyvatel. Zlom nastával u obcí nad 50 tisíc obyvatel, v nichž se účast pohybovala pod 5 % a u obcí nad 100 tisíc dokonce jen kolem 3 %
- Zajímavou výjimku tvořila jen Praha, kde se bohoslužeb několikrát za měsíc účastnilo mezi 7 – 8 %

Institucionalizovaná religioziota

Návštěvnost bohoslužeb v roce 1999
podle velikosti bydliště (v %)

velikost obce	nikdy	méně často	několikrát za rok	asi 1x za měsíc	téměř každý týden	nejméně 1x týdně
Do 5 000	37,4	25,1	17,0	3,4	6,5	10,6
5 000-10 000	50,0	27,1	5,1	3,4	10,2	4,2
10 000-50 000	55,4	27,2	7,5	0,5	3,3	6,1
50 000-100 000	60,0	18,9	15,8	2,1	1,1	2,1
Nad 100 000	67,2	22,4	5,6	1,6	0,8	2,4
Praha	55,6	23,6	8,5	3,8	4,7	3,8
Celkem	48,2	24,8	12,2	2,6	5,1	7,1

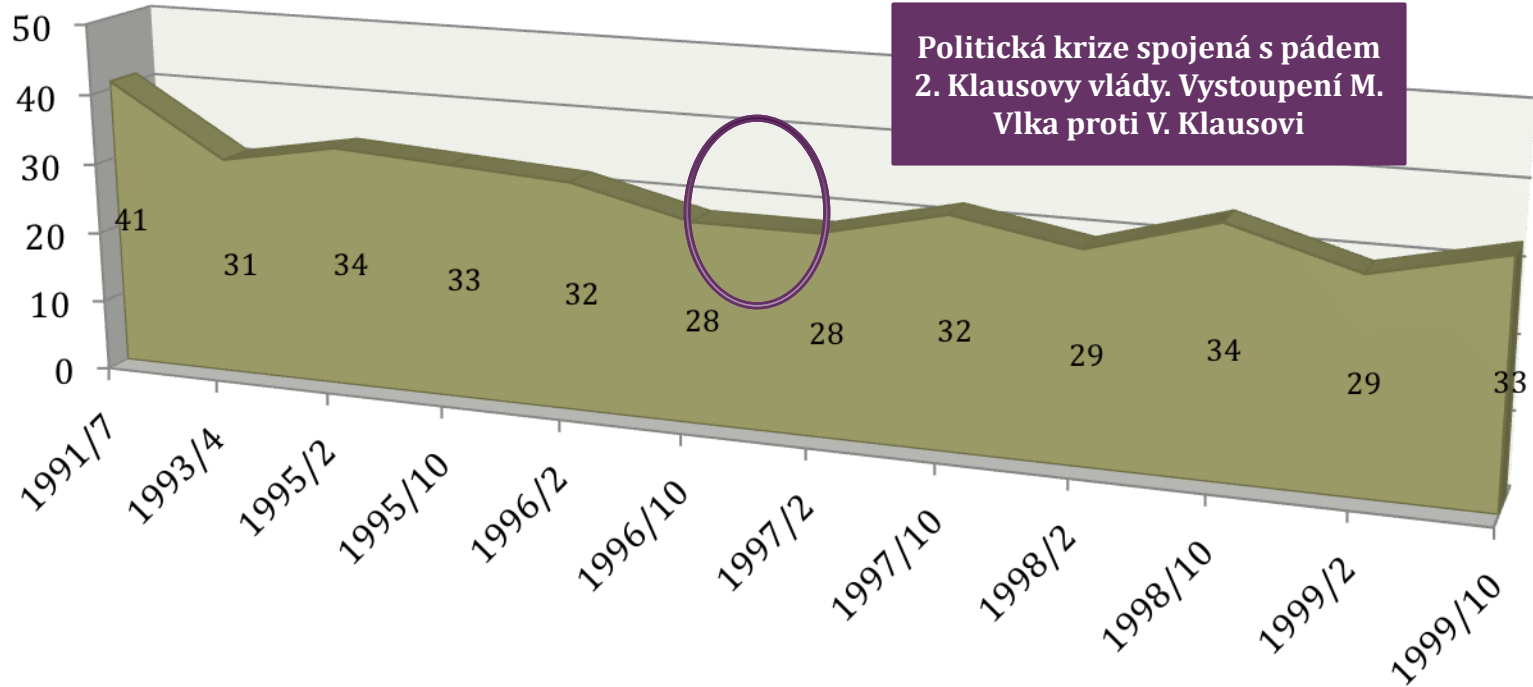

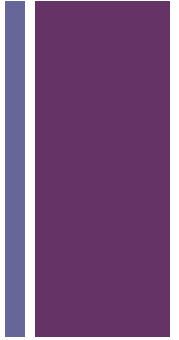
- Poslední oblastí, kterou budeme v souvislosti s institucionalizovanou religiozitou sledovat, je míra důvěry v církve a náboženské instituce
- Jako závažný problém ukazuje samotný pojem „církve“. Naprostá většina výzkumů na téma důvěry totiž **nerozlišuje jednotlivé církve a náboženské společnosti**. Z jiných kontextů se nicméně ukazuje, že naprostá většina chápe **pojem „církve“ jako ekvivalent katolické církve**
- Většina výzkumů na téma důvěry vždy **zařazuje „církve“ mezi další instituce převážně politického charakteru**, což může poměrně výrazně předurčovat směr, jak bude důvěra v „církve“ v této konstelaci posuzována

Institucionalizovaná religioziota

Míra důvěry v církve a náboženské společnosti (v %)

- Z uvedených dat vyplývá, že od roku 1993, kdy byl zaznamenán výrazný pokles důvěry oproti prvnímu šetření z roku 1991, se podíl důvěry i nedůvěry ve vztahu k církvím s několika negativními výkyvy (přelom 1996 a 1997, únor 1998 a únor 1999) stále pohybuje na hladině jedné třetiny důvěřujících
- Některé výkyvy bychom zřejmě mohli vysvětlit například opakovanými rozvířenými **diskusemi okolo navrácení majetku církvím**. Již při první vlně restitučních nároků v roce 1991 klesla důvěra v církve o 10 procentních bodů a v roce 1993, kdy došlo k novým majetkovým nárokům o dalších 10 %. V roce 1995 pak do „restitučních nároků“ přibyl ještě spor o katedrálu sv. Víta v Praze, což znovu vedlo k poklesu důvěry v církve

Institucionalizovaná religioziota

Ovlivňování politiky církví (v %)

	Představitelé církví by se neměli pokoušet ovlivňovat lidi, jak mají hlasovat ve volbách	Představitelé církví by se neměli pokoušet ovlivňovat rozhodování vlády
rozhodně souhlasím	41,2	30,7
souhlasím	34,6	37,7
ani souhlas, ani nesouhlas	10,0	12,8
nesouhlasím	9,4	12,9
rozhodně nesouhlasím	3,0	3,0
neumím vybrat	1,8	2,8
Průměr	2,0	2,2

Institucionalizovaná religioziota

Důvěra v instituce v roce 1999 (v %)

	naprostou důvěru	velkou důvěru	jistou důvěru	velmi malou důvěru	žádnou důvěru	neumím vybrat	průměr
Školy	3,5	22,4	53,8	13,6	2,0	4,7	2,9
Soudy a právní systém	0,5	4,6	29,1	42,6	19,5	3,9	3,8
Círky	4,0	8,8	28,8	24,1	25,2	9,2	3,6
Obchody a průmysl	1,0	2,8	33,6	44,4	12,3	5,8	3,7
Parlament	0,7	2,1	17,9	51,0	25,2	3,0	4,0